

LA INFLUÈNCIA HEBRAICA EN LA BÍBLIA DEL SEGLE XIV*

Pere CASANELLAS I BASSOLS

La Bíblia del segle xiv és l'única Bíblia medieval catalana que conservem sencera. De l'altra versió bíblica completa de què tenim coneixement, la Bíblia valenciana o Bíblia de Bonifaci Ferrer o Bíblia del segle xv, només en conservem el saltiri i alguns fragments.¹

Malgrat que el projecte d'editar críticament aquesta antiga versió bíblica té gairebé un segle d'antiguitat,² de fet fins ara havia romàs inèdita. Aquesta versió es conserva principalment en tres manuscrits: el manuscrit de la Bibliothèque Nationale de France, esp. 2, 3 i 4, del fons Peiresc, que conté tota la Bíblia (el designarem amb la sigla P); el manuscrit de la mateixa biblioteca esp. 5, del fons Colbert, que conté des del Gènesi fins als Salms (C), i el manuscrit de la British Library Egerton 1526, que també conté només mitja Bíblia, del Gènesi

* Aquest article recull el contingut de la comunicació presentada al II Congrés per a l'Estudi dels Jueus en Territoris de Llengua Catalana (Barcelona – Cervera, 25-27 d'octubre del 2004).

1. Com a introducció a les versions bíbliques catalanes medievals, es pot consultar: Armand Puig i Tàrrach, «Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia», en *El text: Lectures i història* (Scripta Biblica 3), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat – Associació Bíblica de Catalunya, 2001, pp. 107-231. Sobre la Bíblia valenciana o Bíblia del segle xv, vegeu Jordi Ventura, *La Bíblia valenciana* (Biblioteca Torres Amat 12), Barcelona: Curial, 1993.

2. El primer projecte d'editar les antigues versions bíbliques catalanes fou elaborat per Raymond Foulché-Delbosc i presentat en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Dos anys després, l'Institut d'Estudis Catalans el feia seu. Però ni aquest intent d'elaborar les versions bíbliques catalanes medievals ni els que hi va haver posteriorment, no van reeixir. Vegeu Pere Casanellas i Bassols, «De la Bíblia Catalana al Corpus Biblicum Catalanicum: un projecte amb gairebé un segle d'història», *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya* núm. 79 (març 2003) 67-74, o bé: Pere Casanellas i Bassols, «El Corpus Biblicum Catalanicum: un antic tresor que finalment comença a ser explotat», *Llengua i Literatura* 16 (2005) 517-530.

als Salms (E). El manuscrit Colbert fou acabat el 8 d'agost de l'any 1461, i el manuscrit Egerton, el 29 d'octubre de l'any 1465; el manuscrit Peiresc no està datat, però pel tipus de lletra i de llengua és clarament contemporani dels altres dos. La versió que contenen aquests tres manuscrits va ser feta, segons consens dels estudiosos, dins el segle *xiv*, i és per això que l'anomenem *Bíblia del segle *xiv**.

El tema de les influències hebrees en la Bíblia del segle *xiv* fou estudiat l'any 1978 (en ocasió del cinc-cents aniversari de la primera edició catalana de la Bíblia) per Josep Perarnau.³ Per al seu estudi, Perarnau es basa en la transcripció que fa dels inicis i finals de cada un dels llibres bíblics des del Gènesi fins als Salms segons els tres manuscrits, i dedica una especial atenció al saltiri. La seva conclusió és que, si bé la Bíblia del segle *xiv* segueix l'ordre dels llibres de la Vulgata i conté la majoria dels pròlegs de sant Jeroni, no és una simple versió de la Vulgata sinó que té molta influència del text hebreu, especialment en el llibre dels Salms: «els tres reculls principals, almenys pel que fa al conjunt Gènesi-Salms, són híbrids. Dono a aquesta paraula el sentit següent: no són ni clarament cristians ni clarament jueus».⁴

Perarnau va haver de basar el seu estudi en la transcripció de fragments. Però com escrivia, un any després de l'article de Josep Perarnau, el bibliista Guiu Camps, que dedicà molts esforços a l'estudi de les antigues versions bíbliques catalanes: «Queda clarament demostrat que, en aquesta mena de literatura, els sondeigs són del tot insuficients. Caldrà veure en detall llibre per llibre.»⁵ Des del mes de setembre de l'any 2004 disposem ja de l'edició crítica dels llibres d'Èxode i Levític de la Bíblia del segle *xiv*.⁶ Per tant, ara podem començar a fer aquest estudi «llibre per llibre» per veure quin és el pes del text llatí i del text hebreu en cada cas, a part d'aquells casos —sembla que limitats sobretot al Nou Testament— en què caldrà també comprovar la influència de les versions bíbliques franceses i occitanes.

De fet, pel que fa al l'edició dels llibres de l'Èxode i el Levític, el text català ha estat constantment comparat tant amb el text de la Vulgata com amb el text hebreu, i sempre que han estat detectades influències del text hebreu s'ha fet constar en nota.

En estudiar les possibles influències hebrees en aquests dos llibres bíblics, cal tenir en compte que els manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert copien dues

3. Josep Perarnau. «Aportació al tema de les traduccions bíbliques catalanes medievals», *RCatT* III (1978) 17-98.

4. *Ibidem*, p. 68.

5. Carta a Jaume Riera i Sans, del 25 de juny del 1979, còpia de la qual ens ha estat cedida amablement pel destinatari de l'escrit.

6. *Bíblia del segle *xiv*: Èxode. Levític* (Corpus Biblicum Catalanicum, 3), transcripció a cura de Jaume Riera i Sans, amb aparats crítics, notes i glossari a cura de Pere Casanellas i Bassols, i un estudi introductor d'Armand Puig i Tàrrach, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

versions bíbliques catalanes diferents. Des de Lv 2,2 fins a Lv 18,2, els tres manuscrits recullen la versió que anomenem Bíblia del segle xiv. Però en la resta del text, és a dir, des de Ex 1,1 fins a Lv 2,1, i des de Lv 18,2 fins a Lv 27,34 (final del Levític), mentre que Peiresc i Colbert reflecteixen aquesta mateixa versió, Egerton té una versió diferent que, com veurem, és escassa en hebraïsmes.

I. LA VULGATA COM A ORIGINAL PRINCIPAL

L'edició de la Bíblia del segle xiv es fa, en el volum esmentat en la nota 6, col·locant els tres manuscrits en columnes paral·leles. En efecte, les diferències entre els tres manuscrits són tan grans, no solament quan Egerton té una versió diferent de la dels altres dos manuscrits, que no fan possible l'edició del text en una sola columna reduint a un suposat arquetipus (o a dos quan Egerton ofereix una versió diferent de la de Peiresc i Colbert) el text dels tres manuscrits i deixant per a les notes crítiques les variants dels manuscrits que s'aparten del suposat arquetipus. En una quarta columna, col·locada a l'esquerra de les altres tres, es copia el text de la Vulgata segons l'edició crítica de Stuttgart.⁷ Al peu d'aquesta columna no solament s'hi copia l'aparat crític de la Vulgata Stuttgartiensis, sinó que també s'hi edita un segon aparat crític preparat a partir de la col·lació de quatre vulgates de l'àmbit catalano-llenguadocià, és a dir, quatre vulgates representatives de les que els traductors catalans de la Bíblia devien tenir a mà, escrites entre inicis del segle xiii i inicis del segle xiv: les vulgates que anomenem de Montpeller (o ms. Montepessulanus), de Girona (o Gerundensis), de Vic (o Vicensis) i de Tarragona (o Tarraconensis). Aquest segon aparat permet explicar lliçons del text català que no s'expliquen pel text de la Vulgata més difós a Europa ni per l'original hebreu. De vegades, es tracta de variants exclusives d'aquestes vulgates autòctones.⁸

El primer que es dedueix de la confrontació constant del text català amb el text de la Vulgata i el text hebreu és que la traducció segueix generalment el text llatí de la Vulgata. Les abundants notes col·locades al peu de les columnes de l'edició de les tres versions catalanes mostren com el text s'explica en general per la Vulgata i per les seves diferents lliçons variants. Així, ja en Ex 1,5 P, la variant *hi entràran* (en lloc de *sortiren*, que és el que esperariem d'acord amb la forma verbal *egressi sunt* de la Vulgata) només s'explica per la variant llatina *ingressi*, testimoniada, entre altres, en algunes vulgates catalanes, mentre que no s'explica a partir del text hebreu. Sense moure'ns del mateix capítol primer, semblantment passa en el mateix verset 5 amb la variant *LXXV* (en lloc

7. *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, a cura de Robert Weber *et al.*, 4a edició, revisada a cura de Roger Gryson *et al.*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994 [1a ed., 1969].

8. Vegeu *Biblia del segle xiv: Èxode. Levític*, pp. xxiii-xxviii.

de LXX), que s'explica per la variant llatina *septuaginta quinque*, i en altres variants dels versets 8, 10 i 13. El verset 13 pot ser una bona mostra per a veure com el text és traduït de la Vulgata i no de l'hebreu (el còpiem del ms. P):⁹

<i>Text hebreu i trad. literal</i>	<i>Bíblia del segle XIV</i>	<i>Vulgata i trad. literal</i>
וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ	E los agepcians <u>haguéran</u> en oy los fills de Israel, e <u>opremien-los e-scarnían-los</u> e <u>anvejàvan-los</u>	oderant-que filios Israhel Aegyptii et adfligebant inludentes eis [+ et invidentes]
I els egipcis van esclavitzar els fills d'Israel amb duresa		I els egipcis <u>odiaven</u> els fills d'Israel i <u>els aflagien</u> <u>escarnin-los</u> [i <u>envejant-</u> <u>los</u>]

De la comparació del text català amb l'hebreu i el llatí, és clar que aquest és l'original de la traducció. A més, només la variant llatina *et invidentes* (exclusiva d'algunes vulgates catalanes) explica els mots catalans *e anvejàvan-los*.

Molts afegits de la versió catalana s'expliquen únicament pel text de la Vulgata, de vegades per variants llatines testimoniades únicament o especialment per les vulgates autòctones. Així el mot *ahir* de Ex 2,14 C, que correspon al mot llatí *heri* testimoniats per l'edició sixto-clementina de la Vulgata i per diversos manuscrits, entre els quals els quatre autòctons col·locats en l'aparat crític. Un cas més interessant és l'afegit dels mots *la bocha no li trenchareu* en Ex 12,9 E. Es tracta d'una mala traducció del text llatí, *nec os illius confringetis* («no li trencareu cap os»; text referit a la víctima pasqual), originada pel doble sentit que pot tenir en llatí el mot *os* («os» i «boca»). L'afegit ha estat pres del v. 46, on el text llatí ha estat correctament traduït (*no trenquareu os d'aquell*); per tant, el fet que en el v. 9 el mot llatí *os* estigui incorrectament traduït significa que l'afegit no prové del text català del v. 46, ni tampoc de l'original hebreu del v. 46, sinó molt probablement de l'original llatí que el traductor tenia a mà; i, en efecte, en la Vulgata de Vic, en el v. 9 trobem el text *et os eius non confringetis* en una nota marginal.

La traducció de terminologia també deixa veure sovint que el text original és la Vulgata. Així, el terme hebreu עֲפָי (*efà*), que designa una mesura de capacitat, emprada per a sòlids, equivalent a uns 21 litres, és traduït en la Vulgata per la forma *oephi*. En els tres manuscrits catalans de la Bíblia del segle

9. En els quadres escrivim, en la primera fila, el text hebreu a l'esquerra, la versió de la Bíblia del segle XIV al centre i el text de la Vulgata a la dreta; en la segona fila donem una traducció molt literal del text hebreu i del text de la Vulgata. Subratllem els elements en què la versió catalana coincideix només amb una de les dues possibles fonts: la Vulgata o el text hebreu.

xiv aquest terme és traduït per *efi*, transcripció de la forma llatina i no pas de l'hebraica (vegeu Ex 16,36 P i C; Lv 5,11 P, E i C).

En Ex 28,4, Egerton, que aquí ofereix la seva pròpia traducció, sembla que no ha sabut com traduir el mot llatí *cidarim* («tiara») i l'ha transcrit amb la mateixa forma (en acusatiu) amb què apareix en el text llatí: *sidarim*.

El mot hebreu צִיִּיִּם (*xittim*) designa la fusta de què es féu l'arca de l'aliança i el tabernacle; els autors actuals coincideixen a dir que es tracta de l'acàcia. Però la Vulgata es limita a transcriure el terme amb la forma *setthim*. Els manuscrits de la Bíblia del segle xiv fan servir les formes *setim* (Ex 25,5 C; 25,10.13 P i C; etc.), *sethim* (Ex 36,31C; 37,10 C; etc.) i *satim* (Ex 25,23 P; 26,15.32 P; etc.), que semblen transcripció de la forma llatina més que no pas de l'hebraica, per la *i* després de la primera consonant.¹⁰

L'adverbi llatí *quoque* («també», «a més», «àdhuc») és traduït per la conjunció copulativa catalana *i* en els setanta-cinc casos en què apareix entre l'inici del llibre de l'Èxode i el final del capítol 20 del llibre del Levític. Però a partir de Lv 21 (excepte en 22,1 i 23,36), és traduït sempre per *de cert* en els manuscrits Peiresc i Colbert, els que en aquests capítols contenen la Bíblia del segle xiv (vegeu Lv 21,1 P i C; 21,2 C; 21,11 C; 23,13 C; 24,5 P i C; 25,8 P i C; 26,16 P i C; 26,24 C; 26,42 P). Com que al *quoque* llatí correspon sempre en l'original hebreu la simple conjunció copulativa וְ (we-, «i»), que en els altres moltíssims casos en què apareix en el text hebreu, no correspon mai a *de cert*, sinó normalment a la conjunció *i* en la versió catalana, és evident que la locució *de cert* del català té com a origen el *quoque* llatí i no la conjunció copulativa hebrea.

Diversos errors de traducció només s'expliquen per un original llatí. Així, en Ex 40,19 P, la mala traducció *per ço que pogués oyr la visió de Déu* de la frase llatina *ut expleret Domini iussionem* («perquè complís l'ordre del Senyor»), s'explica perquè el traductor ha llegit *uisionem* («visió») en lloc de *iussionem* («ordre») en el seu original llatí. Semblantment, en Ex 18,21 E, l'expressió *senyors de xxx* com a traducció del terme llatí *tribunos* (nom que s'aplicava a diversos tipus de magistrats, oficials i funcionaris romans) s'explica perquè el traductor es deu haver deixat guiar per l'inici del mot (*tri-*); en realitat, el mot llatí tradueix el terme hebreu אֲלָפִים שָׁרֵי («caps de milers»). Altres exemples d'errors de traducció només explicables per un original llatí es poden trobar en Ex 26,19 P; 29,28 P; 35,22 P; 33,5.21 E (vegeu les corresponents notes en el volum esmentat).

Finalment, constatem que el manuscrit Egerton es caracteritza, també quan segueix la mateixa versió de la Bíblia del segle xiv que Peiresc i Colbert (de Lv 2,2 a 18,2), per la voluntat de fer una traducció màximament cenyida a l'original llatí, encara que de vegades ho fa maldestrament, com en Ex 7,3: els

10. Respecte a la presència de la *s* en lloc de la *x* que algú podria esperar, vegeu l'apartat II.1.

mots llatins *signa et ostenta mea* havien estat traduïts per la versió que recullen Peiresc i Colbert amb els mots *mos senyals e mes meravelles*; Egerton deixa el possessiu solament davant el segon substantiu (*los senyals e mes maravelles*), amb la qual cosa la literalitat esdevé excessiva, ja que el possessiu *mea* del llatí afecta els dos substantiu coordinats (*signa et ostenta*, «els meus senyals i els meus prodigis»).

En Ex 7,9.12, la versió de Peiresc i Colbert havia traduït per un mateix terme català, *colobra/colobres*, els mots llatins *colubrum* (v. 9) i *dracones* (v. 12). Egerton, en el seu afany d'aproximar-se al text llatí, tradueix el primer mot llatí per *serp* i el segon per *drachs*; de fet, els dos mots corresponen al mateix mot original hebreu i en la Vulgata semblen referir-se a una mateixa realitat.

II. LES INFLUÈNCIES HEBREES

1. *Les influències del text hebreu*

Encara que la traducció, tant en el cas de la Bíblia del segle **xiv** com en el de la versió pròpia del manuscrit Egerton, sigui feta bàsicament a partir del text de la Vulgata, en la primera de les dues versions esmentades s'hi detecta una gran influència de la Bíblia hebrea. Les notes del volum *Bíblia del segle **xiv**: Èxode. Levític* criden l'atenció del lector sobre més de cent llocs (la majoria en el llibre del Levític) on la versió catalana sembla basar-se en el text hebreu.

Alguns noms propis són presos de l'hebreu i no pas de la Vulgata. Així *Siporà* (Ex 2,21 P i C; vegeu també 18,2) correspon a l'hebreu צִפּוֹרָה (*Sipporà*), mentre que totes les vulgates porten la forma *Sefforam*, que ha adoptat Egerton (*Sephorà*). *Garson/Guarson* (Ex 2,22 P i C; vegeu també 18,3) amb *o* en lloc de *a* (Vg *Gersam/Gersan*) correspon a la forma hebrea גֵּרְשֹׁם (*Guexom*) (que també es troba en la vulgata catalana de Tarragona); cal tenir en compte que els jueus medievals pronunciaven la consonant xin, que trobem en aquest nom hebreu (*x* en la transcripció), com a alveolar fricativa sorda (com la *essa* sorda del català) i no amb el so palatal fricatiu sord (com el de la *xeix* del català) que té en hebreu clàssic i modern. També la forma *Zabulum* (P) o *Zabulun* (C) sembla presa de l'hebreu זְבֻלוֹן (*Zebulun*) i no del llatí (*Zabulon*), tenint en compte la constant confusió de *e* i *a* àtones tant en el manuscrit Peiresc com en Colbert.

Hi ha terminologia presa directament de l'hebreu. Així la designació *mes de l'espiga* (Ex 13,4 P i C; 34,18 P i C), per al mes hebreu que actualment anomenem *mes d'aviv*, procedeix de la forma hebrea חֹדֶשׁ הָאָבִיב (*mes d'aviv / mes de l'espiga*) i no pas de la forma llatina *mense novarum frugum*. El terme *hossen* (Ex 28,26 C; 28,29.30 P i C; etc.), emprat per a designar la peça de la vestidura

del gran sacerdot que les versions catalanes modernes anomenen *pectoral* o *bossa pectoral*, és mera transcripció del mot hebreu חֹשֶׁן (*hoixen*; vegeu el que hem dit en el paràgraf anterior sobre l'adaptació al català de la consonant xin hebrea), mentre que la Vulgata tradueix aquest mot per *rationale* (d'on procedeixen les formes variants catalanes *racional* i *raonal*, que trobem especialment en el manuscrit Egerton, el qual, com hem vist, tendeix a evitar els hebraïsmes i a cenyir el text a l'original llatí). En Ex 26,14 P i C, el terme *bochs* sembla traduir el terme hebreu תְּהַחִימִים (*tehaixim*) més que no pas el terme llatí *ianthinis* («de color violeta»); en efecte, avui es tendeix a traduir el terme hebreu per «dugongs» (mamífers marins de l'ordre dels sirènids, presents en el Mar Roig, de la pell dels quals els beduïns fan sandàlies; veg. també Ez 16,10), però també ha estat traduït sovint per *bocs/cabres*. En diversos llocs del llibre del Levític i en un lloc del llibre de l'Èxode (Ex 30,7; Lv 2,16; 3,5; 4,10.19.26.31; 6,12.15; etc.), l'expressió catalana *perfumar sobre l'altar* correspon a la llatina *adolere super altare* («cremar sobre l'altar»); probablement el traductor té present el verb hebreu הִקְטִיר (*hiqtir*, lit.: «fer fumar, convertir en fum, un sacrifici o bé encens»); en efecte, en Lv 5,10, el verb llatí *adoleo* no correspon a aquest verb hebreu, i en aquest cas és traduït altrament (*oferrà*); mentre que en Lv 2,2, el mateix verb hebreu és traduït per *faça'n perfum*, tot i que en llatí no hi ha el verb *adoleo*.

Alguns afegits que tenen els manuscrits catalans respecte al text de la Vulgata procedeixen de l'original hebreu. Així, en Ex 30,28 C, l'afegit *e lo pitxell e lo bassí* és traducció dels mots hebreus וְאֶת־כִּנּוֹ וְאֶת־הַפִּיר («i la pica i el seu pedestal / la seva base»), que no han estat traduïts aquí per la Vulgata. El mateix es pot dir de l'afegit *Déu a Moysèn* en Ex 34,1 P; *cor sacrifici és a Déu* en Lv 2,16 P, E i C; *endret de l'os* en 3,9 E i C; *e féu-lo per son dret* en 9,16 P, E i C.

Algunes males traduccions de la versió catalana s'expliquen per males interpretacions del text hebreu. En Ex 35,19 P i C, el mot *santedat* correspon, en la Vulgata, a la forma *sanctuarii*; el mot català és en realitat traducció del mot hebreu קָדֵשׁ (*qódeix*) que tant pot significar «santedat» (així l'interpreta el traductor català) com «santuari» (interpretació de la Vulgata), i que es repeteix en el mateix verset, corresponent a la repetició del mot hebreu. En Lv 10,19, en els tres manuscrits catalans, la segona part del verset ha estat traduïda primer a partir de la Vulgata i després ha estat tornada a traduir a partir de l'hebreu; en efecte, en aquest duplicat, a la forma llatina *accidit* («ha esdevingut»), correspon el verb català *cridaren*: no és difícil veure que la mala traducció té per origen l'existència de dos verbs homònims en hebreu: קָרָא (que trobem en l'original hebreu) pot significar «esdevenir» i pot significar «cridar». Un altre cas semblant es pot trobar en Ex 38,8 P (vegeu l'aparat)

Unes quantes dotzenes de notes del volum *Bíblia del segle XIV: Èxode. Levític* avisen el lector de diversos llocs on la versió catalana s'aparta de la Vulgata i segueix el text hebreu. A continuació en mostrem alguns exemples.

Ex 32,18 P i C (el darrer vers del breu poema que constitueix el verset sembla que retorna a l'original llatí):

<i>Text hebreu i trad. literal</i>	<i>Bíblia del segle xiv</i>	<i>Vulgata i trad. literal</i>
אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע	No és veu <u>de resposta de fortesa</u> e tanpoch no és veu <u>de resposta de flaguesa</u> , mas yo veg que veu és d'hòmens cantans.	non est clamor adhortantium ad pugnam neque vociferatio conpellentium ad fugam sed vocem cantantium ego audio
No és el so <u>de cants/</u> <u>resposta de força</u> , ni el so <u>de cants/resposta</u> <u>de debilitat/prostració</u> ; so de càntics és el que sento.		No és el clamor de gent que exhorta al combat, ni vociferació dels qui inciten a la fuga, sinó que sento veu <u>de gent que canta</u> .

Ex 12,11 P i C (darrers mots del verset):

<i>Text hebreu i trad. literal</i>	<i>Bíblia del segle xiv</i>	<i>Vulgata i trad. literal</i>
ואכלתם בחפזון אתו פסח הוא ליהוה	e manyarets cuytosament <u>en la Pàsqua ell a Déu</u>	et comedetis festinantes / est enim phase id est transitus Domini
I el menjareu a corre-cuita. És la Pasqua del Senyor (lit. « <u>Pasqua ell al</u> <u>Senyor</u> »).		I el menjareu apressadament perquè és la Pasqua (és a dir, el Pas) del Senyor.

Lv 8,25 E i C:

<i>Text hebreu i trad. literal</i>	<i>Bíblia del segle xiv</i>	<i>Vulgata i trad. literal</i>
ויקח [...] ואת יתרת הכבד ואת שתי הכליות ואת חלבון ואת שוק הימין	e los ronyons abdosos e los lombles <u>pres</u> , e la cama dreta	reticulumque iecoris et duos renes cum adipibus suis et armo dextro separavit
i <u>va prendre</u> [...] el <u>lobus</u> <u>caudatus</u> del fetge i els dos ronyons i llurs greixos i la cuixa/espatlla dreta		i l'oment del fetge i els dos ronyons amb llurs greixos i l'espatlla dreta va separar

Lv 13,25 E i C:

<i>Text hebreu i trad. literal</i>	<i>Bíblia del segle xiv</i>	<i>Vulgata i trad. literal</i>
<p>וְרָאָה אֹתָהּ הִכְתִּין וְהִנֵּה נִדְפָד שֵׁעַר לְבָן בַּבְּהֵרֶת וּמְרָאָהּ עִמָּק מִן־הָעוֹר צָרְעַת הוּא בַּמְכוּה פְּרָחָה וְטָמְא אֹתוֹ הִכְתִּין נִנְע צָרְעַת הוּא</p>	<p>concidererà aquella lo sacerdot; e si en ella és tornat <u>cabell</u> blanc e la <u>vizió</u> pregona més avant d'ell, ço és, del cuyro, lebrozia és [...].</p>	<p>considerabit eam sacerdos / et ecce versa est in alborem / et locus eius reliqua cute humilior / contaminabit eum quia plaga leprae in cicatrice orta est</p>
<p>La veurà el sacerdot. Si el <u>pèl</u> de la taca s'ha tornat blanc i el seu <u>aspecte/visió</u> és més enfonsat que la pell, és lepra que ha esclatat a la cremada. El sacerdot el declararà impur: és plaga de lepra.</p>		<p>La reconeixerà el sacerdot, i vet aquí que s'ha convertit en blancor i el seu lloc està més enfonsat que la resta de la pell, el declararà immund, perquè s'ha produït plaga de lepra en la cicatriu.</p>

En dos casos la divisió de capítols de la versió catalana s'aparta de la més corrent en els manuscrits de la Vulgata i coincideix amb la del text hebreu: Lv 6,8 P, E i C, i 26,1 P i C.

2. Altres influències judaiques

Tan o més interessants que les influències del text bíblic hebreu en la Bíblia del segle **xiv** són algunes altres influències de la tradició judaica que s'hi poden detectar; en canvi, en la versió pròpia del manuscrit Egerton no hi hem pogut detectar influències d'aquest tipus.

a) La duració de la festa de Pasqua

En Ex 12,16 el text bíblic hebreu prescriu que el primer dia i el setè de la festa dels Àzims són dies d'aplec sagrat, en què no es pot treballar. La Vulgata ho tradueix així: «dies prima erit sancta atque sollempnis / et dies septima eadem festivitate venerabilis / nihil operis facietis in eis exceptis his quae ad vescendum pertinent». La versió de Peiresc i Egerton afegeix al primer dia festiu un segon dia, d'acord amb la tradició jueva postbíblica segons la qual a la diàspora són festius no solament el primer dia i el setè de la celebració pasqual, sinó també el segon i el vuitè: «Lo primer dia *e al sagon* serà encara de gran festa e somplentitat [...]».

b) Traduccions coincidents amb el Targum

En dos llocs la versió catalana no s'explica ni per la Vulgata en cap de les variants registrades, ni pel text hebreu, ni tampoc pel text grec dels Setanta i, en canvi, coincideix amb el Targum.

En Ex 21,6 el text hebreu explica el procediment que cal seguir quan, arribat el setè any de servei d'un esclau, aquest renuncia a quedar lliure: el seu amo l'ha de portar אֶל-הָאֱלֹהִים («a Déu» o «als déus»), li ha de foradar l'orella amb un punxó i serà esclau seu per sempre. Els mots hebreus citats són interpretats com a plural per la Vulgata: *diis* («als déus»). La versió grega dels Setanta té una interpretació diferent: πρὸς τὸ κριτήριον τοῦ θεοῦ («al tribunal de Déu»). La traducció de P-C s'aparta de totes aquestes versions i coincideix amb l'antiga versió aramea o Targum: אֲדָנָי לִפְנֵי הַדָּוָן («davant dels jutges»): *devant lo jutge*.

Semblantment s'esdevé en Ex 22,8 on el text bíblic es refereix al lloc on ha d'acudir l'amo d'una casa a qui han estat robats objectes deixats en dipòsit sense que se n'hagi descobert el lladre: segons la Vulgata s'ha de presentar *ad deos*; segons la versió catalana de Peiresc i Egerton, *al jutge*, coincidint de nou amb el Targum.

c) Altres mostres de l'exegesi rabínica

En Ex 22,20 tant el text hebreu, com la Vulgata i la versió dels Setanta es poden traduir de la mateixa manera: «Qui ofereixi sacrificis a altres déus fora del Senyor, serà consagrat a l'extermini.» La versió catalana de Peiresc i Egerton, en canvi, substitueix els *altres déus* per *el diable* («Qui ferà sacrifici al diable, sia destruït. No deu haver sacrifici sinó Déu»), d'acord amb una exegesi jueva testimoniada en altres textos.¹¹

Finalment, hem de dir que quan la versió catalana s'aparta de l'original llatí, i per tant sempre que hi trobem hebraïsmes, s'ha comprovat sistemàticament que el motiu no fos la influència de la glossa ordinària. El resultat ha estat negatiu en tots els casos, de manera que hem de suposar que els hebraïsmes de la traducció són obra dels mateixos traductors. De fet, el lector que hagi llegit el text anterior deurà coincidir amb nosaltres que molts dels hebraïsmes detectats (per exemple, els basats en dobles sentits de mots hebreus, o en males interpretacions del text hebreu, etc.) s'expliquen més fàcilment si són deguts als mateixos traductors.¹²

11. Segons E. Gutwirth, «Religión, historia y las biblias romanceadas», *RCatT* 13 (1988) 130.

12. La glossa ordinària ha estat consultada, per a la preparació del volum, en l'edició de Walafriid Strabus, *Glossa ordinaria*, en J.-P. Migne, *Patrologia latina cursus completus, Series Secunda [Latina]*, vol. 113, Paris, 1852. Un cop publicat el volum, s'ha consultat també la *Biblia latina cum glossa ordinaria*, reimpressió facsímil de l'«editio princeps» d'Adolph Rusch d'Estrasburg 1480/1481, Turnhout: Brepols, 1992, vol. 1.

III. CONCLUSIONS

De l'examen detallat del text de la versió de la Bíblia del segle *xiv* en els llibres de l'Èxode i el Levític confrontant-lo amb la versió de la Vulgata i el text hebreu, crec que es poden treure les següents conclusions:

1. La versió és bàsicament una traducció de la Vulgata. La major part del text s'explica a partir de la Vulgata, sia pel seu text més difós, sia, de vegades, per variants testimoniades, en exclusiva o no, per les vulgates catalano-llengüadocianes, representatives del text llatí que devien tenir al davant els traductors.

2. El text del manuscrit Egerton, tant quan segueix fonamentalment la mateixa versió que Peiresc i Colbert (Lv 2,2 a 18,2) com quan aporta la seva pròpia versió (resta del text) vol ser especialment fidel a la Vulgata, encara que de vegades les traduccions que aporta són poc apropiades.

3. Malgrat el que s'indica en els dos punts anteriors, en aquests dos llibres bíblics, i especialment en el llibre del Levític, la versió de la Bíblia del segle *xiv* conté una gran influència del text original hebreu. Aquesta influència sembla que es mantingui latent al llarg de tota la traducció i es manifesta de tant en tant, de vegades de maneres subtils. En un mateix paràgraf i en un mateix verset es pot trobar influència de la Vulgata barrejada amb influència del text hebreu.

4. La versió pròpia del manuscrit Egerton (Ex 1,1 a Lv 2,2, i Lv 18,2 a 27,34) té escassos hebraïsmes.

5. La influència hebraica que es detecta en els llibres d'Èxode i Levític de la Bíblia del segle *xiv* no es limita a la influència del text bíblic hebreu. Hi podem trobar també altres influències de la tradició rabínica, que interfereixen en la traducció del text bíblic llatí o hebreu, segons els casos.

6. La hipòtesi que sembla més plausible a partir de les constatacions anteriors és que la versió de la Bíblia del segle *xiv* fou una obra encarregada per cristians i realitzada per conversos jueus que, tot i que pretenien traduir el text a partir d'algun exemplar o alguns exemplars de la Vulgata, constantment hi introduïen elements de l'original hebreu de la Bíblia (noms propis, terminologia, traduccions del text que potser tenien memoritzades) i altres elements de la tradició rabínica.

7. Les anteriors conclusions són només vàlides per als llibres d'Èxode i Levític; caldrà comprovar si valen o no per a altres llibres bíblics a mesura que els textos es transcriuin i s'estudiïn.

Pere CASANELLAS I BASSOLS
Corpus Biblicum Catalanicum
<http://www.abcat.org/cbcat>
Anna Piferrer, 11
E – 08023 BARCELONA
E-mail: cbcat@abcat.org

Summary

The “xiv century Bible” (preserved mainly in two manuscripts of the fifteenth century from Paris and London) is the only Catalan mediaeval Bible that has been preserved complete. In September 2004, the first volume of the critical edition of this Catalan version of the Bible was published. Therefore, it now became possible to study this version in order to examine the influences of the Latin and the Hebrew originals on the translation; so far, we have studied only the two published volumes: Exodus and Leviticus. The results of this study are as follows: 1. The Catalan version is generally based on the Latin Vulgate; in some cases not on the more well-known versions of the Vulgate (the ones published in the main critical editions), but on some variants exclusive to the Catalan and Languedocian Vulgates). 2. The manuscript from London (Egerton) is especially faithful to the Vulgate. 3. In the other two manuscripts, from Paris (Peiresc and Colbert), there is an important influence of the original Hebrew Old Testament: proper names, terminology, bad translations based on a bad understanding of the Hebrew text, complete sentences and verses translated from the Hebrew. 4. There are also some influences from the rabbinical tradition, such as the addition of a second day to the festival of Passover in the translation of Exod 12,16, or some coincidences with the Targum. 5. The most acceptable hypothesis that can be drawn from the preceding statements is that the “xiv century Bible” is a work commissioned by Christians to converted Jews, who, although being supposed to translate from one or several manuscripts of the Latin Vulgate, constantly brought into the translation elements from the Hebrew original of the Old Testament and even other elements drawn from the rabbinical tradition.